

INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM

Alapítva: 2001

SZAKTUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Hivatkozás/reference:

Fabó Edit, „Az emberi társadalomban zajló áramlások”, *Információs Társadalom*, XVI. évf. (2016) 1. szám, 73-76. old.

<http://dx.doi.org/10.22503/inftars.XVI.2016.1.6>

Fabó Edit

Az emberi társadalomban zajló áramlások

Recenzió Dénes Tamás és Farkas János: *A humán társadalom elmélete* (Budapest, Gondolat Kiadó, 2015) című könyvéről

Flows in human society

Book review, *A humán társadalom elmélete* by Tamás DÉNES and János FARKAS, Budapest, Gondolat Kiadó, 2015, 374 pages, ISBN: 978 963 693 588 7

Információs Társadalom

Szűts Zoltán – Yoo Jinil:

Big Data, az információs társadalom új paradigmája

Sólyom Barbara:

Általános iskolások okostelefon-használati szokásai

Lăzăreanu Cămpian – Lázár Ede – Manuela Rozalia Gabor:

EU-tagállamok IKT fejlettségének különbségei

2016. XVI. évfolyam 1. szám

A folyóiratban közzétett művek a *Creative Commons* Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Fabó Edit

Az emberi társadalomban zajló áramlások

(Dénes Tamás – Farkas János: *A humán társadalom elmélete*.
Budapest, Gondolat Kiadó, 2015)

A 86. Ünnepi Könyvhét budapesti könyvbemutató programsorozatának egyik eseménye volt, az Oroszlános kút melletti sátorban, a Farkas János és Dénes Tamás szerzőpárossal folytatott beszélgetés kettejük közös kötetéről, amely „A humán társadalom elmélete” címmel jelent meg a Gondolat Kiadónál. A fehér borítón olajkéék sávban olvasható a szerzők neve, barnászvörös sávban a kötet alcíme (Multistrukturális modell alapján), melyek alatt egy szemléltető grafika található. A labirintussíkra árnyékot vető hálózati ábra jól kifejezi a távolság fontosságát, amely a mű egyik lényeges motívuma.

Farkas János elmondta, milyen erős készítés vezette, hogy hosszú és gazdag társadalomtudósi életútjának eredményeit, megállapításait egy nagy közös rendező közeg szintézisében mutathassa be. Dénes Tamás pedig érzékeltette, hogy matematikusként a bonyolult rendszerek – s azon belül is a társadalom – modellezése foglalkoztatja, amelynek lényegét egy – a felnőttként művésszé cseperedő – autista leány már megfogalmazta, s idézte a műben is szereplő elegánsan pontos levezetést: „*Volt egyszer egy világ, / a világban egy bolygó, / a bolygón egy földrész, / a földrészen egy ország, / az országban egy város, / a városban egy lakás, / a lakásban egy szoba, / a szobában egy ember; / s az emberben egy világ*” (47). A bemutatásra került könyvük megjelenését a személyes konzultációkon kívül tízévnnyi bőséges levelezés előzte meg, amely szintén érdekes lehet az érdeklődők számára.

A munkájukat figyelemmel kísérő és az előszót jegyző Vámos Tibor megállapította: „Szerencsés szellemi társulás e szerzőpáros, hiszen egyikük a matematika, a strukturális modellezés és ezek társadalomtudományi alkalmazásaiban, másikuk a filozófia, a szociológia és a társadalomtörténet területén rendelkezik jeles szerzői múlttal. A szerzők hiteles szakmai előléte a biztosíték arra, hogy a címben jelzett új koherens multistrukturális társadalomelmélet nehéz tudományos feladatával megbirkózzanak” (13), illetve „a társadalomról való strukturális gondolkodás alkalmazásával, a következetesen egzakt, koherens elméletépítéssel” új lehetőséget kínálnak (14). A társadalmi rétegződéseméletet ötvözik egy teljesen új matematikai eszköztárral, a multistruktúrák elméletével. Alkotásuk több mint meggyőző, azaz lefegyverzően támadhatatlan.

Kötetük öt nagyobb fejezetre oszlik. A bevezető gondolatokat követi a „vezérfonal”, az elméleti keretek, fogalmak ismertetése. A tudományos irodalomban az adott növényi, állati, emberi közösségek együttesének leírása „társadalomként” jelenik meg, ezért a szerzők külön lehatárolják területüket, amely esetükben a humán szférára korlátozódik. A szereplőket két kategóriára osztják: a hatalom birtokosaira, illetve a kiszolgáltatottakra. Az új, átfogó társadalomelméleti koncepció alapegységének magva az anyag, az energia, az információ elemhármasságnak egymással való megfelelése („anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ ekvivalencia triád”), amelynek térben való megjelenése, mozgása során a társadalmi egyenlőtlenségekben, a differenciálódásokban és további szerveződésekben az információból ismeret és ismeretből tudás körfolyamatával megragadható az információalapú társadalom.

Ez a formáció hordozza azt a „vércör”-nek nevezett tudás- és kulturális öröklési folyamatot, amelyben a társadalmi energia, az információ multistrukturálódik, és „amely a társadalmi értékrenden keresztül mint társadalmi evolúciós nagy »vércör« kapcsolódik vissza az energia körhöz” (18). S az élő emberi közösségben lezajló áramlás irányai, állomásai, szűrői kiadják a működő szervezet szimbolikáját tükröző, „a humán társadalom kétvércörös modelljét” (26), amely a kötet elméleti magva.

A második fejezet a felvázolt, összefogott gondolatrendszert megalapozó elméleti háttérrel vonultatja fel. A szerzőpáros olyan elméleti nézőpontot állított fel, amelyben a vonatkoztatási rendszerrel jellemezhető a valóság – a rendszer: „rendet és összefüggést visz a megtapasztalt valóságba (például a táguló világegyetem vagy társadalmi időparadoxon elmélete)” (35). Tehát, egy metaforát adnak meg, amellyel az új és ellentmondásos jelenségek is modellezhetőek. A széles elméleti fundamentumból elsőszéget élvez a rendszerelmélet atyjának tekintett Ludwig von Bertalanffy, aki rávilágított arra, hogy a rendszerek működésének szabályszerűségei összetettebb mechanizmust magyaráznak: „*Az egész több, mint a részek összege, a rendszer tulajdonságai nem következnek közvetlenül az alkotórészek jellegzetességeiből. Az alkotóelemek közötti kapcsolatok bonyolult, összetett hálózatot (struktúrát) képeznek*” (46). A metrikus tudományleírás határait a holográfiát feltaláló Gábor Dénes tágította tovább az interferenciakép felhasználásával: „*A közönséges fénykép teljesen elveszíti a fázist, csak az intenzitásokat rögzíti. De akkor ne csodálkozzunk azon, hogy elveszítjük a fázist, ha nincs mihez hasonlítaniunk! Lássuk, mi történik, ha egy etalont, vagyis »koherens« háttérrel adunk hozzá!*” (46). A fent említett metaforalánc megjelenítő erejére hivatkozva modellezik az anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ ekvivalencia triád segítségével képzett multistruktúrát (MsM) ábrázoló gráfokkal az osztrák társadalomtudós, Gustav Ratzenhofer komplexitásra törekvő nézeteiben megelőlegezett: az „emberi kölcsönhatásokban” megnyilvánuló társadalmi jelenségekben, mozgásokban elveket, amelyek alakzatot képeznek: társadalmi, politikai, egyéni, vagyoni egyenlőtlenséget. „Szerinte minden szociológia szükségképp monista világnézeten alapszik, mely szerint a társadalmi életben ugyanazok a törvények érvényesülnek, amelyek a világmindenségben. A társadalmi törvények az általános érvényű természettörvények módosulásai, változatai. A természeti és a társadalmi világ fölött uralkodó általános törvény a »dolgok kölcsönös függésének« törvénye. (...) Kétségtelen, hogy a természet és társadalom *univerzális és közös törvényeiből* kell kiindulni. Az alapfogalom lehet a „társadalmi gravitáció”, melynek során ugyanazon alaptörvények modifikáció révén egyre bonyolultabb jelenségeket állítanak elő az ősködtől a társadalomig és az emberig. Eközben kifejtendő a *rendszer és környezet* koncepció, amely az *alkalmazkodás* elvén működik. A „*veleszületett érdekek*” érvényesülése vezet különböző *társadalmi alakzatokhoz*, ezek konfliktusaihoz, egyenlőtlenségeihez stb.” (54).

A harmadik nagyobb fejezet a társadalmat mint élő rendszert, azaz az elméleti fogalmat és alaptörvényeit tárgyalja. Mivel a szerzők a kultúrát, a tudást nevezik meg az emberi közösségek működésének legfőbb mozgatórugójának vagy motiváló tényezőjének, ennek az információn, az ismereten, a tudáson keresztüli változásait, átalakulását mutatják be az eleven társadalom multistrukturalitásában. Nyitásként értelmezik a humán társadalmat: „*szélesebb értelemben az együttes emberi tevékenység történelmileg kialakult formáinak az összessége. Szűk értelemben a társadalmi rendszer vagy történelmileg konkrét típusát, vagy meghatározott társadalmi szervezetet, vagy a társadalmi viszonyok valamely formáját értjük alatta*” (77), valamint a kultúrát: „*A kultúra széles értelemben azoknak az emberi cselekvéseknek összessége, amelyet nem*

genetikailag, hanem szociálisan örökítenek át. A kultúra tehát egyaránt kiterjed az anyagi és szellemi termékekre és magára a képességekre is. Időben és térben behatárolható anyagi és eszmei termékek, elfogadott értékek, intézményesített életformák tartoznak e fogalomba” (77). Ez utóbbi folyamatossága biztosítja a társadalom kontinuitását, mert a konzekvensen áthagyományozódó (multistrukturálisan integrálódott) társadalmi tudás jelenti azt a kultúrát, amelynek leágazásai a különböző társadalmak, miként a biológiai öröklődésnek az egyes fajok. Az emberi közösségek fennmaradása egyedül a kultúra életképességével értelmezhető, ezért a „*humán társadalom az egymással együttműködő emberek kultúráteremtő tevékenysége, a különböző generációk közötti értékek és tapasztalatok átörökítése*” (78). A társadalom multistrukturális volta az információ → ismeret → tudás körfolyamattal szemléltethető, amelynek sajátosan emberi formáit (a gondolkodás, a nyelv, a kommunikáció) még továbbárnyalja a társadalmi (kulturális) öröklődés nemzedékeken átívelő közvetítése. Ezzel jön létre a tulajdonképpeni társadalmi (kulturális) folytonosság.

A könyv negyedik hosszabb fejezete a társadalom működését leíró vonatkoztatási környezetet, s annak összetevőit tárgyalja. A fentiek szerint tételezett humán szerveződésben észlelhető változás a multistruktúra-tér távolságegységeiben kivételül viszonyrendszerekben mutatkozik meg, amelyben körülhatárolódik az egyes szereplők helyzete, mozgáslehetősége, illetve az állapotstációk közti időbeliség és okság. A szerzők által kialakított fogalomrendszerben gördülékenyen magyarázhatóak többek közt a társadalmi egyenlőtlenségek: a „társadalmi szereplők az *anyag* $\equiv$ *energia* $\equiv$ *információ* ekvivalencia triád alapján élik az életüket, amelyben a történelem kezdetén az anyagi javak egyenlőtlen elosztásában és a hatalom egy kisebbség kezében való koncentrációjában öltött testet a többség kiszolgáltatottsága. A birtokos és kiszolgáltatott Hegelnél az Úr és a Szolga viszonyában jelent meg. Az élő társadalom evolúciós „terméke” a humán társadalom, ahol az információ virtualizálódása egyenlő a hatalom antiszimetriájával” (164).

A törvényszerűségek azonosítását alátámasztják a természetben és a társadalomban egymásnak megfeleltethető rendszerbeli tömeg- és energiatényezők, s azt a fontos felismerést hozzák felszínre, hogy a „változásban részt vevő objektumok tehát egy közös rendszer részei, vagyis a ható erők nem egymás ellen hatnak, hanem a rendszer állapotváltozása érdekében” (194). A lejajló események nagyságát kifejező erő, sebesség, gyorsulás, munka, teljesítmény szemléltetése után előlép az egyik szellemi előfutárnak tekintett Sigmund Freud, aki az álommunka, viccmunka elméletével elsőként nyitott utat a társtudományok felé, s nyomában egy – nevezetesen a marxi – közgazdaságtan tételei igazolódnak a multistrukturális dimenzióban. A többszörösen kitágított térben komplexebben ábrázolható a társadalmi szerkezet, rétegződés, periodizálható a mobilitás. Sőt, struktúramegmaradási tételnek köszönhetően, a tér $\equiv$ idő $\equiv$ anyag $\equiv$ energia $\equiv$ információ ekvivalencia miatt a vizsgált jelenségekről pontosabb a kép, mint a megszokott négydimenziós téridő relációban, s a szerzők meghajolnak az egykori társadalomelmélet-alkotó, Gustav Ratzenhofer körültekintő logikája előtt, aki kitért a „gravitáció” kérdésének fontosságára is (244). S a kísérletként felállított, a társadalmi energjamegmaradásának teljességét kielégítő – az Európai Unióra is alkalmazható – úgynevezett Aréna-modellben a „társadalmi erők hatására létrejött társadalmi energjaváltozások generálják a társadalom (társadalmi tér) állapotváltozásait” (250). A prezentált analógiákat kardinális következtetés zárja le: „*Semmilyen „csereeszköz” (legyen az gazdasági, kommunikációs stb.), amely kultúrákat köt össze, nem létezik valódi kulturális (gazdasági) háttér nélkül!*” (256).

Az utolsó nagyobb tematikus fejezet járja körül a társadalmi fejlődés és evolúció problémáját társadalomelméleti előzményekkel, érvekkel, matematikai bizonyításokkal, amelyek eredményeként felrajzolódik az evolúció „kétvérkörös” modellje (276). Definícióként állítható az összegzés: „a stabilan öröklődő társadalmi tudás (amely beépül MsM^k-ba) a kultúra, amelynek specifikus leszármazottai az egyes társadalmak, ahogy a biológiai öröklődésnek az egyes fajok. A kultúra folytonossága garantálja a társadalom folytonosságát” (280). A szerzők felhívták a figyelmet arra a nem elhanyagolható körülményre, hogy bár az ember biológiailag determinált, de képes a maga alkotta közeg mindenféle anomáliájának orvoslására (288). Végezetül a szerzőpáros jelenünk – s egyúttal küszöbén a jövő – „információs rene)sance” társadalmának esélylatolgotásként vagy ígéreteként nyúltak egyik legnagyobb és legtárgyszerűbb írónk – akire megtévesztően tapadt a „nagy mesemondó” állandójelző –, Jókai Mór soraihoz A jövő század regényéből: „*Még hátra van ránézve a legnagyobb tökély fokára emelő megdicsőülés – ez az ismeret. Az ismeretek diadala lesz az, amidőn az a halandó, aki azt mondja magáról: »Én vagyok az Isten!«, leteszi koronáját azon halandó előtt, aki azt mondja: »Én vagyok az ember!«*” (298). Az eligazodást megkönnyítendő összehasonlították az ipari és az infosance társadalom főbb jegyeit.

Az alapos munka gondosságát, s (a matematikai állításokat is) megértetni kívánó olvasóbarát voltát jelzi, hogy a közel négyszáz oldalas kötet végén bőséges irodalomjegyzék, név- és tárgymutató, valamint társadalomelméleti kiegészítéssor, matematikai segédlet található.

Az ismertetett könyv az alapozó tudományelméleti irodalomban mindenképp mérföldkő, hiszen Farkas Jánosnak és Dénes Tamásnak sikerült egy olyan nagy átfogó – matematikai talapzaton nyugvó, rendszerjellegű – társadalomelméleti modellt létrehozni, amelyet az elmúlt száz évben senki sem tudott maradéktalanul megvalósítani. Az úttörő mű további, újszerű kutatásokat indíthat el az egyes társadalmi, kulturális jelenségek, az információ lényegének mélyebb megértésére, és elősegíti eltérő társadalmak, kultúrák, információs adottságok részletesebb megismerését, összehasonlítását. A könyv nagyszerűsége abban áll, hogy a sok bizonytalansági (kockázati) tényezővel küszködő társadalomkutatásokhoz nyújt olyan átgondolt, egzakt elméleti fogódzót, amelynek várható eredménye a lehető legkomplexebben írja le a vizsgált jelenségeket.